

# ÜNİTE 5

## Ortaçağlar

### Amaçlar

- 1050'den 1300'lere kadar süren ortaçağın sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel boyutlarını ana hatlarıyla öğrenciye vermek.

### İçindekiler

- Ortaçağ
- Ortaçağ Sonları
- Arap-İslam Uygarlığı
- Özet
- Sorular
- Değerlendirme Soruları
- Yararlanılacak Kaynaklar

### Öneriler

Bu üniteyi daha iyi öğrenebilmek için:

- Önceki ünitelerde öğrendiğiniz eski Yunan ve Roma Uygarlıklarının temel düşüncelerinden hangilerinin Ortaçağlarda yok olduğunu ve bunun yerine hangi düşüncelerin hakim olduğunu düşünüp tartışınız.

## 1. GİRİŞ

"Ortaçağ" kavramı ilk kez Rönesans döneminde, Roma İmparatorluğunun çöküşünden (İ.S.400) İtalyan Rönesansının başlangıcına (1300) kadar olan süre için kullanılmıştır. Bu zaman dilimine "karanlık çağ" adı da verilir. Bu adlandırma daha sonra Batı uygarlık tarihinin üç büyük çağa bölünmesi uygulamasına yol açmıştır: Eski Çağ, Ortaçağ ve Modern Çağ. Bu sınıflama yakın zamanlara kadar fazla sorgulanmadan kullanılmıştır.

Ancak çağdaş tarihçilerin zihninde böyle bir kaba sınıflamanın geçerliliği konusunda önemli kuşku vardır. Bunun nedeni olarak da orta çağlar birbirinden sosyo-kültürel ve siyasal yapı açısından oldukça farklı uygarlıklardan oluştuğu gerçeği gösterilir. Biz de bu görüş doğrultusunda Ortaçağları; "Ön Ortaçağ", "Ortaçağ" ve "Ortaçağ sonları" biçiminde sınıflamak gerektiğine inanıyoruz.

## 2. ÖN ORTAÇAĞ (İ.S. 400-1000)

Belirtiliği gibi Ön Orta Çağ, Roma İmparatorluğunun çöküşünden, onuncu yüzyıla kadar olan zaman dilimini kapsar. Batıda bu dönem karanlık çağ özelliklerinin tümünü taşır. Aklın yerini vahşet ve işkence almış, dış dünyalılık, bağınazlık ve batıl inanç kural olmuştur. Ekonomide takas sistemi en ilkel biçimiyle uygulanmış, toplumsal yaşama kuşku, korku ve terör hakim olmuştur. Bu çağın uygarlık tarihine hiçbir katkısı olmadığı gerekçesi ile üzerinde daha fazla durmak istemiyoruz.

## 3. ORTAÇAĞ (1050-1300)

Onbirinci yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa karanlık çağdan çıkmaya başladı. Hıristiyanlık gitgide güçlenen kilise aracılığıyla yaygınlaştı. Feodal çatışmalar azaldı. Feodal krallıkların yanında İngiltere ve Fransa gibi merkezi krallıklar ortaya çıktı. Bu krallıklar kilise ile güç mücadelesine giriştiler. Bu bölümde orta çağ feodalizminin siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel, düşünsel ve dinsel yapısını inceleyeceğiz.

### 3.1. Ortaçağın Siyasal Yapısı : Feodalizm

Şarhman İmparatorluğunun çöküşü (768-888) Avrupa'da büyük bir siyasal otorite boşluğu doğurdu. Bu boşluğu "Feodalizm" denilen bir siyasal otorite biçimi doldurdu. Dokuzuncu, onuncu ve onbirinci yüzyılların siyasal yapısına bütünüyle bu otorite tarzı hakim olmuştur.

Feodalizm, siyasal gücün merkezi olmayan, mahalli derebeylerinde odaklanması durumunda ortaya çıkan idare biçimidir. Bu hükümet tarzı tarih boyunca pek çok yerde, otoritenin kaybolması ve bir başka merkezi otorite kurulması süreçleri arasında bir geçiş mekanizması olarak ortaya çıkmıştır. Ancak hiçbir yerde, ortaçağ Avrupasındaki kadar uzun sürüp gelişmemiştir.

Avrupa feodalizmi üç temel ögeden oluşmuştur. (1) Lordluk ya da vasallık. Bu sistemde bir asilin kendisinden daha güçlü bir başka asile (Lord) itaat etmesi söz konusudur; (2) Fief ya da tımar. Burada vasalın Lord'undan aldığı toprak söz konusudur. Vasal bu toprağı işleterek Lorduna hizmet eder; (3) Lord'un vasalları ve onların toprakları üzerindeki hakimiyet hakkı ile ilgili mevzuat.

### **3.2. Ortaçağın Sosyo-Ekonomik Yapısı**

Geleneksel olarak ortaçağ Avrupası üç sınıftan oluşmuştur: Asiller, köylüler ve din adamları. Asiller savaşçı sınıftır. Din adamları hem asillerden hem köylülerden oluşmakla birlikte üst düzey din adamları genelde asillerden seçilmekteydi.

Köylü sınıfı köle statüsünde idi ve feodal asiller tarafından sömürülüyordu. Bu sömürü çoğu zaman zulme dönüşüyordu. Asiller sürekli yükselen harcamaları nedeniyle sık sık para sıkıntısına düştükleri için bir yandan köylüleri vergi vermeye zorluyor, diğer yandan da diğer feodal beylerden zorbalıkla mal ve para gaspediyorlardı.

Ancak, 13. yüzyılın ortalarına doğru köylüler, merkezi otoritenin kendini hissettirmesi sonucunda özgürlüklerini satın alma hakkını elde ederek kentlere göç etmeye ve yeni bir sınıfın temelini atmaya başladılar.

#### **3.2.1. Ortaçağ Kenti**

12. yüzyıldan itibaren sosyal yapıda değişimler ortaya çıkmaya başlamıştı. Feodal şatoların dışında surlar içinde idari merkezler (**Burg**) oluşuyordu. Aynı zamanda ticari amaçlı olan Burg'lar modern anlamda kentlerin ilk biçimini teşkil ediyordu. Bu kentlerin en büyüğü 13. yüzyılda 240.000 nüfusuyla Paristir. Diğer önemli kentler İtalya'da ve İngiltere'de meydana gelmişti. Genellikle tipik bir ortaçağ kasaba-kentin nüfusu 2.000 civarındaydı.

Ortaçağ kentleri ilk başlarda her türlü sağlık koşullarından ve can güvenliğinden yoksun, pis, dar sokaklı yerleşim birimleriydi.

Kentlerin ortaya çıkışı dolayısıyla kent sakinleri (Burgher ya da Burjuva) sınıfının da ortaya çıkışı demektir. Özgürlüklerini satın alan köylülerin oluşturduğu bu sınıf, köylülerden farklı olarak mülkiyet hakkına, evlenme ve seyahat özgürlüklerine sahipti. Böylece kentlerin ortaya çıkışıyla geleneksel sınıf yapısına asiller, köylüler ve din adamları yanında kentli ya da burjuva sınıfı da katılmış oluyordu.

### 3.2.2. Ortaçağ'da Ekonomik Yapı

Kent öncesi şato sistemine dayanan ekonomik düzende tarım tek ekonomik kaynaktı. Kentlerin ortaya çıkışı ile birlikte ticaret de önem kazanmaya başlamıştı. Ancak ortaçağ burjuvazisi kar amacıyla ticaret düşüncesine kendisini kolay kolay alıştıramamıştı. Bunun bir nedeni feodal değerler sisteminin bireye değil topluluğa ve dayanışmaya önem verilmesiydi. Diğer bir neden ise kilisenin kar amacı gütmeyen günah olduğu konusundaki düşüncesiydi.

■ **Adil ücret-fiyat kuramı:** Ortaçağ burjuvazisi bu nedenlerden dolayı ticaret ve zanaatı "adil ücret-fiyat" sistemi olarak bilinen bir ekonomik doktrine dayandırmıştır. Buna göre bir zanaatkar ya da tüccar, kar amacı ile değil, yaşamını idame ettirmek amacıyla maliyet üzerinden kendi el emeğinin gerektirdiği kazancı sağlamak durumundaydı. Alıcı durumundaki şahıs ise tüccarın ya da zanaatkarın malını alırken adil davranmak, arz artışını malı ucuza kapatmak için kullanmamak zorundaydı. Amaç küçük zümrelerin aşırı zenginleşmesini, tekelleşmesini önleyerek, geniş halk kitlelerinin küçük payda da olsa, pastayı eşit paylaşmasını sağlamaktı. Bu ekonomik sistemin kurallarını yürüten, denetleyen mekanizmanın adı Lonca sistemidir.

■ **Lonca Sistemi :** Ortaçağdaki Lonca sisteminde her bir zanaat dalında (1) Baş ustalar; (2) ustalar; (3) çıraklar bulunurdu. Baş ustalar kendi dükkanları olan, yanlarında usta ve çıraklar çalıştıran zanaatkarlardı. Ustalar, baş ustanın yanında çalışan, genelde onun ailesiyle birlikte yaşayan kimselerdi. Çıraklar küçük yaşta, baş ustaların yanına girerek "eti senin kemiği benim" türünden, tümüyle onların sorumluluğu altında yetişen çocuklar ve gençlerdi.

■ **Lonca sisteminin işlevleri:** Her Lonca kendi zanaat alanında şu işlevleri yerine getiriyordu; (a) Tekel oluşturmak ve böylece o alandaki rekabeti önlemek; (b) fiyatların üzerine narh koyarak sabit fiyat-ücret dengesini garantilemek; (c) üretim yöntemlerini, kalite standartlarını, iş ve çalışma saatlerini düzenlemek; (d) ekonomik işlevler dışında sosyal, sağlık, dinsel, konularda düzenlemelerde bulunmak.

■ **Kentleşmenin gelişmesinin uygarlık tarihindeki yeri:** Avrupa'da modern anlamda kentlerin oluşması sürecinin, ekonomiyi ve dolayısıyla da toplumsal, kültürel hayatı tümüyle

değiştirici etkileri olmuştur. Bu da ortaçağdan çıkış sürecini kolaylaştırmıştır.

Uygarlık tarihi açısından kentleşmenin etkilerini şu noktalarda toplayabiliriz:

(a) Artan ticaret dolayısıyla, malları bir kentten diğerine güvenlik içinde taşıyabilme, vergi ve diğer ortak mevzuatı tek merkezden etkili bir biçimde düzenleyebilme kaygıları, tüccarların merkezi hükümeti desteklemesine yol açtı. Bu da daha fazla vergi geliri sağlayan merkezi otoritelerin güçlenmesi sonucunu doğurdu.

(b) Burjuva sınıfının zenginleşmesi, köylü sınıfın asilleri terkmesi gibi nedenlerden dolayı asiller git gide güç kaybetmeye başladı.

(c) Burjuva sınıfının ortaya çıkışı, Rönesansı başlatan önemli nedenlerden olan "boş vakit" ve "dünyalık" fikirlerini geliştirmeye başladı. Bu düşünceleri önümüzdeki bölümlerde daha ayrıntılı biçimde ele alacağız.

### **3.3. Ortaçağ'da Dinsel Yapı**

Ortaçağın sosyo-kültürel, ekonomik ve düşünce yaşamına damgasını vurmuş olan en önemli kurum Hıristiyan Kilisesi ve onun başındaki Papalık kurumudur. Latin Kilise'sini, kilise doktrini ve kilise hiyerarşik yapısı olarak iki grupta inceleyebiliriz.

#### **3.3.1. Kilise Doktrini**

Latin Kilise öğretisi "ilk günah", "kutsal ayinler" ve "kurtuluş" kavramları üzerine temellenir. İlk günah düşüncesine göre Adem ile Havva'nın ilk günahı işlemleri nedeniyle insanoğlu cennetten atılmış ve lanetlenmiştir. Ancak İsa peygamber kendisini çarmıhta feda ederek, ona inananlara kurtuluş, başka deyişle cennete geri dönme yolunu açmıştır. Kutsal ayinler bu noktada önem kazanır. Kurtuluş herkes için değil, sadece kutsal ayinler aracılığıyla kendisine kutsal inayet bahşedilen insanlar için söz konusudur. Kilisenin insanlar üzerine olan etkisi açısından bir başka önemli nokta da kutsal ayinlerin mutlak surette bir din adamı tarafından yapılması gerektiğidir. Böylece kutsal ayinler aracılığıyla Latin kilisesi, papa ve din adamları ortaçağ siyasal ve toplumsal yaşamı üzerinde büyük bir otorite kurmuşlardır.

### 3.3.2. Kilise'nin Biçimsel Yapısı

- (a) Ortaçağ'da Roma kilise hiyerarşisinin başında, bugün de olduğu gibi Papa bulunur.
- (b) Papalık Mahkemesi, Papanın idari yardımcıları görevinin yanında, kilisenin en üst yargı organı görevini yürütür.
- (c)Kardinaller, Papa tarafından ömürboyu kaydıyla seçilen din adamlarından oluşur. Kardinaller Papa'nın yardımcılardır ve Papa'nın ölümü halinde yeni Papa'yı seçerler.
- (d) Piskaposlar. Birkaç bölgenin kiliselerini idare eden piskaposa Baş Piskapos ünvanı verilir. Bir tek kilisenin başına Piskapos adı verilir. Ortaçağda piskaposların idarecilik görevleri yanında dinsel mahkeme başkanlığı gibi yargı görevleride vardır. Feodal beylerin pek çoğu da aynı zamanda piskapos ünvanı taşıyorlardı. Bu da ortaçağda siyasal ve dinsel otoritenin ne denli iç içe olduğunu gösteren bir olgudur.
- (e) Rahipler. Küçük kilisenin başlarında bulunan din adamları bu ünvanı taşırlar.
- (f) Dinsel mahkemeler. Piskaposların başkanlık ettiği mahkemeler ortaçağ başlarında tüm hukuk konularına bakıyorlardı. Bu durum zamanla değişti ve laik mahkemeler ve dinsel mahkemeler baktıkları konular açısından iş bölümüne zorlandılar.

### 3.3.3. Kilisenin Siyasal Gücü

Yukarıda belirttiğimiz gibi din adamlarının kutsal ayinleri yapma konusundaki tekel otoriteleri onlara toplumsal ve siyasal konularda önemli bir statü üstünlüğü tanıyordu. Bunun yanında kilisenin diğer bir güç kaynağı da "afaroz" kurumu idi. Afaroz, bir insanın kutsal ayin için uygun olmadığı kilise tarafından karar verilmesi olarak tanımlanır. Kutsal ayinden geçmeyen birinin ise "kurtuluş" şansı kalmamış demektir. Ortaçağın pek akılcı olmayan ortamı içinde ise afaroz kurumu, diğer dinsel kurumlar gibi gelişigüzel kullanılmış ve sonuçta "heretik" diye adlandırılan başka deyişle kilise doktrinine uygun davranmayan, herkese uygulanmıştır. Bu durum yepyeni bir dinsel yargı organı olan Engizisyon mahkemelerinin kurulmasına kadar gitmiştir. 13. yüzyıl başında bu mahkemeler heretik avına çıkarak "suç" itiraf ettirmenin işkence de dahil her tür yöntemini uygulamışlardır.

### 3.4. Ortaçağ'da Felsefe

#### 3.4.1. Ortaçağ Zihniyeti

Ortaçağ'ın düşünce iklimi, evreni ve hayatı Tanrı'nın krallığının bir parçası olarak görür. Tanrı iradesi var olan herşeyin nedenidir. Tanrı iradesi ya açık ya da gizli biçimde ortaya çıkar. Ancak her durumda doğada olan biten herşey Tanrı iradesi sonucudur. Bu nedenle de olayların açıklanmasında başka bir neden aramaya gerek yoktur. Bilim-doğa ilişkisi ancak Tanrı'nın iradesi ve amacı çerçevesinde incelenebilir. Herşeye kadir, herşeyi bilen Tanrı dünyayı altı günde yaratmıştır. İnsanoğlu Tanrı tarafından mükemmel olarak yaratılmış ve Cennet bahçesinde mutlu bir yaşam sürdürmesi sağlanmıştır. Ancak insanoğlu şeytan'a uyduğu ve ilk günahı işlediği için, Tanrının gözünden düşmüş ve ebediyen lanetlenmiştir. Tanrı'nın biricik oğlu kendisini çarmıhta feda ederek insanoğluna kurtuluş şansını ve imkanını tanımıştır. İnsanoğlu dünyada son bir sınavdan geçirilecektir. Yaşamın amacı bu sınavdır. Dünya bir gün büyük bir felaket sonucu yok olacaktır. Kıyamet gününde iyi ve kötü insanoğlu birbirinden ayrılacak, kötüler ebediyen cehenneme iyiler ise ebediyen cennete gönderileceklerdir. İnsanın kaderi budur. İnsan oğlu bu kaderine razı olup ahiret için yaşamak ve hiçbir zaman kaderini değiştirme çabası içine girmemek zorundadır.

#### 3.4.2. Skolastik Felsefe

Ortaçağın felsefe sistemine Skolastik felsefe adı verilir. Temelde Skolastik felsefe akıl ve iman uzlaştırma çabası ya da daha doğru bir ifade ile akıllı imanın hizmetinde kullanma çabası olarak görülebilir. Skolastik felsefenin genel özellikleri ana hatlarıyla aşağıdaki biçimde özetlenebilir.

- Skolastik felsefe din ve ahlak felsefesidir. Amaç insanoğlunun dünya sınavını başarı ile tamamlaması için yaşamını nasıl daha iyi nasıl sürdürmesini gerektiğini araştırmak ve kendisini kurtuluş ve öteki dünya için hazırlanmasını sağlamaktır.
- Skolastik felsefenin otoriteye dayanan bir yapısı vardır. Akıl herşeyi bilmek için yetmez. Akıl yanında, kutsal metinler, kilise kurucuları ve Aristoteles, Plato gibi otoritelere başvurmak gerekir.
- Skolastik felsefeye göre bilgi deneyden gelmez. Akıl (mantık) ve iman bilginin kaynağıdır.

### 3.4.3. Realizm ve Nominalizm

Başlangıçta Skolastik filozoflar **Realizmi** savunmaktaydılar. Realizm'e göre tümeller (genel isim) tikellerin toplamına verilen bir isimden ibaret olmayıp onlardan bağımsız bir varlığa sahiptirler başka deyişle **reel** dirler. Örneğin "masa", "sandalye" gibi genel isimler masaların, sandalyelerin toplamına verilen birer ad değil, onlardan bağımsız varlıkları olan tümellerdir. Dahası, her tikel, özcesi "sandalye a" "sandalye b", "sandalye c" ...vb. varlıklarını ait oldukları sınıf ya da tümelden alırlar. Bir tümel ise duyu organları ile ya da deneyle değil, ancak akıl aracılığı ile algılanıp bilinir. Realizmin bu aşırı biçimi yanında bir de ılımlı biçimi vardır. Kavramsal Realizm adı verilen bu biçimine göre tümeller tikellerden bağımsız olarak var olamazlar. Peter Abelard, Albertus Magnus ve Thomas Aquinas, Skolastik felsefenin ılımlı biçiminin önemli temsilcileri arasındadırlar.

**Nominalizme** göre tümeller reel değildir. Tümeller değil tikeller reeldir. Tümel dediğimiz şey, tikel varlıkların ortak özelliklerine verilen isimden, etiketten ibarettir. Bu özelliklerin tikellerden soyutlanıp adlandırılması bize tümeli verir. Bu niteliği ile Nominalizm, Skolastik düşünceye aykırı ve onu yıkıcı özellik taşır. Nominalistler bilginin kaynağının akıl değil deney olduğunu, dinin ya da din doktrininin akıl yoluyla değil sadece iman aracılığıyla kabul edilmesi gerektiğini savunurlar. Bu görüşün önemli temsilcilerinden olan William Occam, dini akıldan tümüyle ayırarak düşünce açısından ortaçağın sona erdiğini müjdelemiştir.

## 3.5. Ortaçağ'da Sanat

### 3.5.1. Mimari

Ortaçağda Gotik mimari, katedral adı verilen büyük kiliseler yaratmıştır. Gotik mimari tarzı büyüklük ve ışık düzenine önem verir. Kendisinden önceki Romanesk tarzın yuvarlak kemer ve kalın yekpare duvar özellikleri yerine, Gotik tarz, sivri kemer, sivri kuleler, kabartma duvarlar ve vitray pencereler kullanmıştır. Gotik mimari tarzı kilise ve katedral yapımı dışında şatolara, hükümet binalarına ve özel malikanelere de uygulanmıştır.

### 3.5.2. Müzik

Ortaçağda müzik de mimarlık sanatı gibi dinsel özellikler taşır. İlk başlarda dinsel şarkılar (Gregoryan şarkı) tek sesli melodi şeklindeydi. Daha sonraları, armoni başka bir ifadeyle farklı ses bileşimleri aracılığıyla çoksesli müzik gelişmeye başladı.



### 3.6. Ortaçağda Eğitim : Üniversiteler

"Üniversite" kavramı aslında "topluluk" ya da "lonca" anlamına gelir. Ortaçağ'da teoloji öğretmek amacıyla kilise'den fetva almış bilgin din adamları loncasına bu ad verilirdi. Bu anlamda üniversiteler ya da din bilginleri loncası katedral piskaposlarına bağlı olarak eğitim verirdi.

Daha sonraları, 1300'lerde üniversiteler gitgide gelişerek başta Paris ve Oxford olmak üzere oldukça bağımsız eğitim merkezleri haline geldiler.

Modern anlamda üniversitelerin ilk örneklerini oluşturan Ortaçağ üniversitelerinin hepsinde mutlaka bir Edebiyat Fakültesi bulunuyordu. Bu fakültenin aynı bugün olduğu gibi lisans ve lisans üstü Masters ve Felsefe Doktorası dereceleri vardı. Lisans derecesini almak için bir öğrenci 5 yıllık bir eğitime tabi tutulurdu. Bu süre içinde öğretilen konular "trivium" (üç konu) adını taşıyan mantık, (formel Aristoteles mantığı ve diyalektik) Aristoteles retoriği ve gramer'den oluşurdu. Bu konulardaki ders kitapları gramer dışında, Arapça'dan Latinceye çevrilen Aristoteles ve Plato'nun kitaplarıydı.

Lisans üstü Masters derecesi için bir öğrenci **trivium**'a ek olarak **quadrivium** (dört konu) adını alan ve dört yıl süren bir eğitimden geçmek zorundaydı. Bu eğitim aritmetik, geometri, astronomi ve müzik konularını kapsar. Felsefe Doktoru ünvanı almak için ise çok daha uzun süren güç bir eğitim süreci gereklidir.

Edebiyat Fakültesi dışında ortaçağ üniversitelerinde genellikle şu üç yüksek lisans fakültesi vardı: Teoloji, Hukuk ve Tıp. Bu üç alanda sadece Masters ve doktora dereceleri veriliyordu. Hukuk fakültesinde Roma Hukuku ve Hıristiyan kilisesi hukuku okutuluyordu. Tıp fakültelerinde Arap ders kitapları ve özellikle İbni Sina'nın eserleri okutuluyordu. Teoloji fakültelerinde özgün ortaçağ filozoflarının eserleri okutulduğu için, üniversiteler en çok bu konuda verim sağlıyor ve bilgi üretiliyorlardı.

Ortaçağ'da üniversiteler, kilise otoritesini yarmak fikri ile başladı, ancak zamanla bağımsız fikir üretme merkezleri olarak geliştiler ve ortaçağ zihniyetini yıkararak modern çağa geçişi sağladılar.

## 4. Ortaçağ Sonları (1300-1400)

### 4.1. Ortaçağ Sonlarında Siyasal Yapıda Gelişmeler

Ortaçağların siyasal ideali Avrupa'nın, evrensel kilise ve kutsal Roma İmparatorluğu ikili gücü etrafında kenetlenmiş bir Hıristiyan topluluğunun yaratılmasıydı. Bu ideale göre imparator

dünya işlerinde, Papa ise ahiret işlerinde söz sahibi olacaktı. Ama bu ideal 14 üncü yüzyıl başlarından itibaren terk edilmek zorunda kaldı.

Son haçlı seferinin yapıldığı 1270'i izleyen yıllarda İngiltere ve Fransa'da güçlü merkezi hükümetler kuruldu. Yine bu yıllarda Kutsal Roma İmparatorluğu Habsburg hanedanı liderliğinde modern biçimini aldı. Ortaçağ kurumları olan feodal yapı ve evrensel kilise yerlerini merkezi devletlere ve ulus-devlet kavramına bırakmaya başladı.

Ondördüncü yüzyılda Avrupa'nın yapısında uygarlık tarihi açısından anlamlı ve önemli gelişmeler İngiltere ve Fransa'da meydana geldi. Özellikle, İngiltere ve Fransa arasında çıkan ve Yüzyıl savaşları olarak bilinen (1337-1453) çatışmalar sonucunda İngiltere'de anayasal monarşi pekişirken, Fransa'da mutlak monarşi düzeni yerleşmiştir. Ancak ulusal devlet kavramı her iki ülkede de yerleşerek, tüm Avrupa'ya örnek oluşturmuştur. Bu gelişmeleri kısaca görelim.

#### 4.1.1. Ortaçağ Sonlarında İngiltere'nin Siyasal Yapısında Oluşan Gelişmeler

İngiltere Fransa'dan önce birliğini ve merkezi hükümeti kurmuştur. Kral Birinci Edward (1272-1307) önemli reformlar gerçekleştirerek İngiltere'deki anayasal monarşi sisteminin temellerini atmıştır.

##### ■ Kral I. Edward Reformları

(a) **Hukuk reformu (Common Law.)** Burada Kral Edward'ın hukuk reformundan önceki bir gelişmeyi belirtmek gerekir. Bu gelişme İngiliz Hukukunun başlangıcını oluşturan **Magna Carta** belgesidir. **Magna Carta** aslında 1215 yılında asillerle Kral Aslan Yürekli Richard'ın kardeşi Kral John (1199-1216) arasında yapılan zoraki bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın asıl önemi çok daha sonraları farkedilerek, İngiliz hukuk geleneği içinde, "Kralın gücünün sınırlanması" şeklinde bir anayasa ilkesi olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda **Magna Carta**'nın uygarlık tarihi açısından önemi şu iki noktada özetlenebilir. (a) Kanun kralın üzerindedir ve onları da bağlar, (b) Kral gerektiğinde kanunlara ve ülke hukukuna uymaya zorlanabilir. Bu iki düşünce ileride daha da geliştirilecek ve hukuk üstünlüğü ilkesi diyebildiğimiz demokrasi ilkesinin gelişimine yol açacaktır.

İngiliz hukuku ilk başlardan beri hakimlerin kararları ve içtihatlarına dayanan yazılı olmayan kuralları temel alır (**Common Law**). Kral Edward bu kuralları maddeleştirip, yazılı hale getirerek İngiliz hukukunun daha hızlı bir biçimde gelişebilmesine yol açmıştır. Kral bu niteliğinden dolayı

"İngiliz Jüstinyeni" lakabını almıştır. İkinci olarak Edward, Parlamento'dan bir dizi kanun çıkarılmasını sağladı. Bu kanunlar mülkiyet sistemini düzenliyor, asillerin ve kilisenin gücünü kısıtlıyordu. Böylece aynı zamanda önemli bir demokrasi prensibi başka deyişle kanunların yürütme organı tarafından değil yasama organı (Parlamento) tarafından konulup değişmesi geleneği oluşuyordu.

**(b) Parlamento reformu** Kral Edward'dan çok önceleri İngiliz Parlamentosunu, "Kralın Konseyi" adıyla, Kralın işlerine yardımcı bir organ olarak görüyoruz. Bu biçimiyle Kralın Konseyi yalnız asillere dayanıyordu. Kral I. Edward ilk kez 1295'te kasaba ve kent temsilcilerini davet ederek "Model Parlamento" adıyla bilinen parlamentoyu oluşturdu. Bu parlamentoda asil sınıfın yanında şövalyeler ve burjuva sınıfı temsilcileri de yer alıyordu.

Model Parlamento'da halk temsilcileri oy hakkına sahip değildi. Ancak Edward önemli bir geleneği başlattı. Bu de, vergi koyma konusunda halk temsilcilerinin oy hakkının gerekliliğidir. Bu gelenek daha sonra yüzyıl savaşları sırasında, Kralların savaşı finanse edebilmek için sık sık parlamentoyu toplaması ve halkın rızasını alması nedeniyle yerleşerek demokrasi düşüncesini geliştirecektir.

#### ■ Yüzyıl Savaşlarının Üzerine İngiltere'nin Siyasal Yapısı Üzerine Etkisi

**(a) Parlamento'da değişimler.** Savaş sırasındaki vergi koyma ihtiyacı Parlamento'ya önemli bir imkan yarattı. Kralın her vergi talebi sırasında Parlamento bunu fırsat bilerek yeni istekler ileri sürdü. Böylece yeni düzenlemeler, kanunlar ortaya çıktı. Sonuçta kralın parlamento üzerinde varolan denetimi git gide azaldı. Bunun yanında parlamentonun yapısında da değişimler meydana geldi. Parlamenteoya orta sınıf halk temsilcileri kabul edildi.

**(b) Sosyal yapıda değişimler.** Yüz yıl savaşları İngiltere'de feodal yapının hızlı bir biçimde yıkılmasına yol açtı. Köylü sınıf git gide kaybolarak çiftçi ve işçi sınıfı haline geldi.

#### 4.1.2. Ortaçağ Sonlarında Fransa'nın Siyasal Yapısında Oluşan Gelişmeler

Fransa'da monarşi 13. yüzyılda merkezi otoritesini geliştirme çabaları içine girdi. Fransa kraları da İngiltere'de olduğu gibi vergi koymadan önce asillerden oluşan Kraliyet Konseyine danışıyordu. Ancak zamanla konseyin rızası dahi vergi toplamak için yeterli olmamaya başladı. Bu nedenle Kral Philip 1302'de Konsey yerine üç sınıfın yani din adamları, asiller ve halk temsilcilerinden oluşan bir meclisi (etajenero) toplantıya çağırıldı. Bu meclis 1614 yılına kadar kral tarafından çeşitli amaçlarla toplantıya çağırıldı. Daha sonra Fransız Devrimine kadar unutuldu.

Yüzyıl savaşları sonunda Fransa'da İngiltere'den farklı gelişmeler oldu. İngiltere'de parlamen-tonun güçlenmesine karşın, Fransadaki etajenero, kralın gücünü frenlemede başarılı olamadı. Dahası vergi konusundaki hakkından bile feragat etti.

Fransa yüzyıl savaşları sonunda ulusal birliğini kurarak ulus-devlet niteliğini aldı. Ancak bu birlik, halkın yönetimine hiçbir şekilde katılmadığı, kralın tek hakim olduğu mutlak monarşi düzeninin kurulması biçiminde ortaya çıktı.

## **4.2. Ortaçağ Sonlarında Sosyo-Ekonomik Yapıda Değişmeler**

### **4.2.1. Kapitalizmin Ortaya Çıkışı**

Ondördüncü yüzyılda Avrupa'da ekonomik düzen hızlı değişmelere uğradı. Bu gelişmeleri kısaca şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- İtalya'da ve daha sonra İngiltere'de, ekonomik sistemde kapitalizmin ilk belirtileri oluşmaya başladı.
- Kapital birikiminin oluşması yanında ticaret ve iş hacmi hızlı bir artış gösterdi.
- Bu gelişmelere paralel olarak taşımacılık, bankacılık, uluslararası para ve kredi anlaşması gibi konular önem kazandı.
- Lonca sistemi dışında ondan bağımsız yeni endüstri kolları ortaya çıkmaya başladı.
- Kapital birikimi, ticaret ve endüstrileşmenin başlaması tarımcılık sektöründe de köklü değişmelere yol açtı. Bu gelişmeler feodal tip tarımcılık sisteminin yıkılması sonucunu doğurdu.

### **4.2.2. Toplumsal Yapıda Değişmeler**

Avrupa'nın statü ekonomisinden para ekonomisine geçişi ve yukarıda belirttiğimiz ekonomik gelişmeler 14. yüzyılda İtalya'da ve 15. yüzyılda kuzey Avrupa'da toplumsal yapıyı değiştirerek Rönesans'ı hazırladı. Bu gelişmeler kısaca şunlardır:

- Kapital birikimi artması sonucu zengin bir tüccar sınıfı ortaya çıktı. Bu sınıf ekonomik gücü ötesinde siyasal güç taleplerinde bulunmaya başladı.

- Bu zengin sınıf dışında emeklerini satarak geçinen topraksız işçi sınıfı ortaya çıktı. Ortaçağın köle sınıfının özgürlüğünü satın alarak kentlere taşınması sonucu meydana gelen bu sınıf, lonca sisteminin güvencesinden yoksun ve korumasız bir durumda gelecek yüzyılların ezilen kesimini oluşturacaktır.
- Ortaçağ'ın köle sınıfından toprak sahibi köylülerin oluşturduğu bir başka sınıf ortaya çıkmıştır. Köylüler ilk başlarda ekonomik refah içindeydiler. Ancak siyasal hakları yoktu. Gitgide ekonomik açıdan da durumları bozulan bu sınıf ilerde sıklıkla ayaklanma ve iç savaş çıkaracaktır.
- Zenginliği toprağa bağlı olan asiller sınıfı eski ekonomik gücünü kaybetmeye başlamaktadır.

## **5. ARAP-İSLAM UYGARLIĞI (7-13. YÜZYILLAR)**

### **5.1. Giriş**

Arap yarımadasında 7 nci yüzyıl başlarında kurulan İslam dini, bölgedeki Arap aşiretlerinin birliğini sağlayarak büyük bir imparatorluğun temellerini atmıştır. İslam uygarlığı zirveye eriştiği zaman Batı ortaçağın en karanlık devrini yaşıyordu. Sekizinci yüzyılda müslüman Arapların Avrupaya girmeleri sonucunda İslam uygarlığı Batı için önemli bir kültür ve uygarlık taşıyıcısı işlevini görmüştür. Özellikle 12 nci yüzyıldan sonra İslam tıp ve felsefesi, İslam filozoflarının Eski Yunan filozoflarının eserlerinden yaptıkları çeviriler, kıta Avrupasında açılmaya başlayan üniversitelerde okutulmuştur. Bu bölümde Arap-İslam uygarlığını, Batı uygarlığı ile ilişkileri çerçevesinde incelemeye çalışacağız. Konu, sadece bu çerçeve sınırları içerisinde ele alınacaktır.

### **5.2. Arap Yarımadası**

İslam uygarlığının doğduğu yer olan Arap Yarımadası, Kızıl Deniz den Basra Körfezine kadar uzayan, iç kısımları çöl, Kızıl Deniz kıyıları verimli topraklardan oluşan bir bölgedir. Yarımada'nın iç kısımlarında bir vahadan diğerine göç ederek yaşamlarını sürdüren Bedevi kabileler bulunuyordu. Çadırdaki yaşayan bu kabileler arasında siyasal ya da dinsel bir birlik yoktu. Her kabilenin kendi tanrıları ve putları vardı. Zamanın önemli ticaret merkezlerinden Mekke ve Medine kentleri ise Kızıl Deniz kıyısındaki verimli yerleşme merkezleri arasındadır.

### **5.2.1. Arap-İslam Devletinin Kuruluşu ve Genişlemesi (622-1258)**

Hazreti Muhammed, 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etti. Bu tarih İslam takviminin birinci yılını ve dolayısıyla İslam devletinin başlangıç tarihini simgeler. 630 yılında Mekke'ye geri dönmüş ve iki yıl sonra da Hazreti Muhammed vefat etmiştir.

Hazreti Muhammedin ölümünü izleyen yıllarda İslam-Arap devleti büyük bir hızla kuruldu. Halife Ebu Bekir 633 yılında Bedevi kabileleri birleştirip bütün Arap yarımadasını ele geçirdi. Aynı yıl Bizans ve İran üzerine seferler düzenlendi. Uzun süren savaşıardan sonra 640'da Suriye 655'de İran ele geçirildi. Daha sonraları Kuzey Afrika kıyılarına seferler düzenlendi. 710 yılında Kuzey Afrika ele geçirildi. Doğu'da da Arap-İslam devleti Çin ve Hindistan üzerine seferler düzenlenmeye başladılar. 711 yılında Araplar Avrupa'ya İspanya'dan girdiler. İspanya'nın tümü 713 yılında Arapların eline geçmiş oluyordu. Abbasi döneminde (750-1258) Arap-İslam imparatorluğu batıda İspanya'dan doğuda Asya ve Afrikaya uzanan büyük bir bölgeyi kapsıyordu.

### **5.3. Arap-İslam Uygarlığında Kültürel ve Bilimsel Yapı**

#### **5.3.1. Kültür Mozaïği**

Arap-İslam uygarlığının önemli bir özelliği onun pek çok değişik kültürün en iyi yönlerini içine alıp birleştirilebilmesidir.

Bu uygarlık içinde Arapların yanında İspanyollar, Kuzey Afrikalılar da vardı. Bu çoğulcu ve kozmopolit zümre Abbasilerin toleransı sonucunda yaratıcı olabilmiş ve uygarlık tarihi açısından çok değerli eserler bırakmıştır. Abbasiler, Eski Yunan filozoflarından ve bilim adamlarından Aristoteles, Euclid, Ptolemy, Archimedes, Gelen gibi önemli olanların eserlerini Arapça'ya çevirtmişlerdir. Bildiğimiz gibi bu çeviriler daha sonraları Avrupa'nın ortaçağ zihniyetinden çıkmasında önemli rol oynayacaktır.

#### **5.3.2. Arap-İslam Felsefesi**

Ortaçağ Hıristiyan filozofları gibi, ortaçağ İslam filozofları da genelde, akıl ve imanı uzlaştırmayı, daha doğru bir deyişle akli imanın hizmetinde kullanmayı amaçlıyorlardı. Ortaçağ İslam felsefesinin genel özellikleri ana hatlarıyla şunlardır.

- İslam felsefesi, Skolastik felsefe gibi bir din ve ahlak felsefesidir. Kuran ve Peygamberin sözleri İslamın ahlak kurallarını oluşturur.

- İslam felsefesi yine Skolastik felsefe gibi otoriteye dayanır. Akıl doğruları bulmak için yeterli değildir. Bunun yanında kutsal kitap ve Hadis otoritesi gereklidir.
- İslam felsefesine göre bilginin kaynağı mantık ve imandır. Bilgi deneyden gelmez.
- Bu genel çerçevede içinde İslam filozofları Aristoteles rasyonalizmi ile Platocu düşünce ve İslam düşüncelerini birleştirmeye çalışmışlardır. Bu çabanın en önemli örneklerinden birisini İbn-i Sina oluşturur. İspanya'da yaşayan İbn-i Rüşd ise farklı bir görüşleri sürerek aklın iman ile uzlaştırılmayacağını çünkü, bu iki gücün farklı alanları kapsadığını iddia eder. Örneğin İbn-i Rüşd, aynı önerme felsefi önerme olarak doğru olduğu halde, din açısından yanlış olabilir demektedir. İbn-i Rüşd'ün Batı uygarlık tarihi açısından önemi onun Aristoteles'in eserleri üzerine yazdığı yorumların, Ortaçağ Avrupası filozofları tarafından kullanılıp üniversitelerde okutulmasıdır.

Bir başka önemli İslam düşünürü "sosyolojinin babası" ünvanını da taşıyan, tarihçi İbn-i Haldun dur. İbn-i Haldun tarihi evrimsel bir süreç olarak görür. Ona göre, toplumlar ve kurumlar bu süreç içinde sürekli olarak değişir. Bu anlamda tarihin uygarlık tarihi ile ilişkisi şu noktadadır: Kurumların ve toplumların tarihi, yapıp, ettikleri, uygarlığın doğasını etkileyen ve dolayısıyla onun evrimini belirleyen koşullardır. Bu ikisi birbirinden ayrılmaz.

### 5.3.3. Sanat ve Mimarlık

İslam uygarlığı ortaçağda mimarlık konusunda önemli eserler yaratmıştır. Ortaçağ Avrupası "katedraller çağı" olarak adlandırılır. Ortaçağ İslam dönemi de sanatçısından Hindistan'dan İspanya'ya kadar sergilediği muhteşem örneklerle "camiler çağı" olarak adlandırılabilir.

İslam uygarlığının ikinci önemli sanat faaliyeti ise süs ve yazı sanatı alanındadır. İslam sanatçıları çiçek ve geometrik şekilleri dekoratif amaçlarla çok güzel kullanmış ve bu konuda bir akım yaratmışlardır.

### 5.3.4. Bilimde Gelişmeler

900-1100 arası, İslam uygarlığının bilimsel gelişmeler açısından altın çağını simgeler. Bu dönemde özellikle tıpta özgün bilim adamları yetişmiştir. Bunlardan İbn-i Sina (d.1037) bir tıp ansiklopedisi yazmıştır. El-Razi (d.925) 100 den fazla tıp eseri yazmıştır.

Tıp yanında İslam uygarlığı fizik, aritmetik, geometri ve astronomi dallarında önemli gelişmelere sahne olmuştur. İslam fizikçilerinin optik çalışmaları, Ptolemy ve Euclid'in, gözün nesnelere üzerine ışın gönderdiği tezlerini çürütmüştür. Astromi alanında da önemli gelişmeler olmuştur.

Rasathaneler inşa edilmiş, kaydedilen gözlemler sayesinde güneş yılını Yunanlılardan daha kesin bir biçimde ölçmek mümkün olmuştur. Kimya alanındaki gelişmeler sayesinde yeni bileşimler elde edilmiş ve yeni metodlar geliştirilmiştir. Örneğin; kristalleştirme, süzme, buharlaşma, damıtma gibi. Matematik alanında İslam uygarlığı, Hindistan'dan aldığı 9 rakam üzerine (0) rakamını bularak uygarlık tarihine hediye etmiştir. Ayrıca trigonometri ve aritmetik dallarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

## Özet

Ortaçağ başlarında feodal düzeninin doğurduğu merkezi otorite başluğunu Hıristiyan Kilisesi idari ve hukuk sistemiyle doldurularak, tüm Avrupa'nın sosyal siyasal ve ekonomik hayatına hakim olmuştur. Kilise bu işlevlerini yerine getirebilmek için ayrıntılı bir doktrin ve katı bir ruhban sınıfı hiyerarşisi de geliştirmiştir.

Kilise içinde realizm nominalizm gibi felsefi sorunlar tartışılmış, Thomas Aquinas gibi felsefeciler iman ile aklın uzlaştırılması için büyük çabalar sarfetmişlerdir.

1300'lerde açılan önemli üniversitelerde Arapça yazılı bilimsel ve felsefi metinler okutulmuş, Avrupalı düşünürler bu metinler sayesinde Eski Yunan felsefeleri ve özellikle Plato ve Aristoteles ile tanışmışlardır.

14 ncü ve 15 nci yüzyıllarda evrensel kilise liderliğinde birleşik Avrupa ideali ve düşüncesi sarsılmaya başladı. İngiltere ve Fransa arasında Yüzyıl savaşları sonunda ulusal merkezi devlet düşüncesi artarken Fransa'da mutlak monarşi düşüncesi hakim oldu. Ortaçağ sonları ulus-devlet oluşumuna sahne oldu.

Arap-İslam uygarlığı, Avrupa Uygarlığı ile olan ilişkiler açısından bakıldığında, önemli bir konumda görülür. Abbasi hanedanı (750-1260) döneminde Arap-İslam devleti, Avrupa Afrika ve Asya'ya uzanan uygarlığın zirvesinde bir imparatorluk görünümünü arz ediyordu. İslam uygarlığı, Avrupa en karanlık çağında yaşarken, bilim, felsefe ve edebiyat dallarında çok önemli düşünürler yaratmıştır. Bu düşünürlerin ortaçağ Avrupasına etkileri Avrupa'nın ortaçağ karanlığından çıkıp Rönesans'a geçişini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.



## Değerlendirme Soruları

- Ortaçağ üniversitelerinde **Trivium** adlı üç konuya aşağıdaki bilgi dallarından hangisi giremez?  
A) Gramer  
B) Diyalektik  
C) Mantık  
D) Teoloji  
E) Retorik
- Nominalizmin Skolastik düşünceyi yıkıcı niteliği şu noktadadır:  
A) Tanrının varlığını inkar etmesi.  
B) Tümellerin tikellerden bağımsız varlıkları olduğu.  
C) Tümellerin tikellerden bağımsız varlıkları olamayacağı.  
D) Tümellerin varlıklarının olamayacağı.  
E) Yukarıdakilerden hiçbirisi.
- Aşağıdaki şıklardan hangisi yüzyül savaşlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır?  
A) Ulusal devletler ilk defa ortaya çıktı.  
B) İngiltere mutlak monarşisini pekiştirdi.  
C) Fransa'da parlamenter monarşisi güçlendi.  
D) Fransa'da ve İngiltere'de demokrasi gelişti.  
E) Yukarıdakilerin hiçbirisi.
- Arap-İslam düşünürleri ortaçağ Batı uygarlığına dolaylı olarak aşağıdaki hangi konuda katkıda bulunmuştur?  
A) Batı üniversitelerini ilk defa oluşturarak.  
B) İspanya'daki ilk üniversiteyi kurarak.  
C) Eski Yunan düşünürlerini Batı'ya tanıtarak.  
D) Yukarıdakilerin hiçbirisi.

## Yararlanılacak Kaynaklar

- ST. AUGUSTİNUS, "Tanrı Devletinden Seçme Parçalar", Çev. Mete Tuncay, Mete Tuncay, der. **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi**, Cilt 1, s.311-332.
- BEN-AMİTTAY, J., **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Savaş Yayınları, 1983.
- BERKTAY, H., **Kabilelerden Feodalizme**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983.
- BLOCH, M., **Feodal Toplum**, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara Savaş Yayınları, 1983.
- ÇOTUKSÖKEN, B., Babür, S., **Metinlerle Ortaçağda Felsefe**, İstanbul, Ara Yayıncılık, 1989.
- DUBY, G., **Ortaçağ İnsanları ve Kültürü**, Çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1990.
- DUBY, G. **Erkek Ortaçağ, Aşka Dair ve Diğer Denemeler**, Çev. M.Ali. Kılıçbay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1991.
- DVORNİK, F., **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a**, Çev. M. Aydın, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990.
- ERTOP, K., **Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi I**, İstanbul, Say Yayınları, 1985.
- HEATON, H., **Avrupa İktisat Tarihi I**, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara, Teori, 1985.
- KILIÇBAY, M.A., **Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı**, Ankara, Teori, 1985.
- MATTHEW, D., **Ortaçağ Avrupası**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, İletişim, 1988.
- PARKİNSON, C.N., **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1976.
- PİRENNE, H., **Hz. Muhammed ve Charlemagne**, Çev. M.A. Kılıçbay, Ankara, Birey ve Toplum. 1984.
- PİRENNE, H., **Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev. U. Kocabaşoğlu, İstanbul, Alan, 1983.
- PİRENNE, H., **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, Çev. Ş. Karadeniz, Ankara, Dost, 1982.
- TUNCAY, M., der., **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, C.I.** (Eski ve Orta Çağlar), Seçilmiş Yazılar, Ankara, A.Ü. S.B.F. Yayınları, 1969.